

طبقه‌بندی رید از نظریه‌های برنامه درسی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۷/۱۵

تاریخ پذیرش و انتشار: ۱۳۹۴/۰۵/۸

محمد رضا یوسف زاده چوسری^۱

مقدمه

ویلیام رید در سال ۱۹۳۳ در انگلستان متولد شد. تحصیلات آکادمیک خود را در دانشگاه کمبریج و بیرمنگام گذراند و در دانشگاه بیرمنگام به تدریس پرداخت. کتاب‌های تفکر درباره برنامه درسی و برنامه درسی به عنوان نهاد و عمل از مهم‌ترین آثار دانشگاهی او به شمار می‌روند. او با تأسی از دیدگاه گائیر (۱۹۶۳) و وایکرز (۱۹۶۵) مسائل برنامه درسی را در زمره طبقه وسیع‌تر مسائل عملی نامعین که متضمن ملاحظات مصلحت‌اندیشانه معنوی و اخلاقی هستند، قلمداد نموده است. از منظر وی عمل فکورانه و «هم‌فکری» فعالیت است که باید ساخت برنامه درسی را هدایت کند. رید (۲۰۰۶) نظریه‌های برنامه درسی را به چهار طبقه، تحت عنوان نظام‌گرا (برنامه درسی به عنوان نقشه یا برنامه کار)^۲، وجودگرا (برنامه درسی به عنوان تجربه شخصی)^۳، رادیکال (برنامه درسی به عنوان بازتولید فرهنگی)^۴ و فکورانه (برنامه درسی به عنوان هنر عملی)^۵ تقسیم نموده است. او از دیدگاه فکورانه به عنوان یک بدیل در کنار سه دیدگاه دیگر بحث و از آن دفاع کرده است. نال (۲۰۱۱) در بازنگری، رویکرد عمل‌گرا را به طبقه‌بندی رید افزوده است. با توجه به موارد مطرح شده در این مقاله خاستگاه، تأکیدات و طبقه‌بندی رید از نظریه‌های برنامه درسی مورد واکاوی قرار می‌گیرند.

نظریه برنامه درسی

نظریه برنامه درسی می‌تواند به منزله یک چارچوب کلی، یک سازمان، یا یک نقشه ارتباطی بین تحلیل‌ها، تعبیرها و ادراک‌های پدیده برنامه درسی عمل کند. نظریه می‌تواند حدود و ثغور برنامه درسی را ترسیم کند (مهرمحمدی و همکاران، ۱۳۸۸). برنامه درسی هر جامعه‌ای متأثر از نظریه و فلسفه تربیتی حاکم و به دنبال آن، ایدئولوژی و نظریه برنامه درسی است. هر نظریه برنامه درسی جهت‌گیری‌ها و تأکیداتی خاص را برای نظام‌های آموزشی به ارمغان می‌آورد (یوسف زاده، ۱۳۹۲). رید افکار و دیدگاه‌های خود در زمینه برنامه درسی را در کتاب‌های تفکر درباره برنامه درسی و پیگرد برنامه درسی: تربیت رسمی و منفعت عمومی بیان نموده است. وی استعاره پیگرد^۶ و فعل تعاقب^۷ را بدین دلیل برای برنامه درسی به کار می‌برد، زیرا برنامه درسی آرمانی را مثل «عدالت» و آرمان‌های دیگر تعقیب‌کردنی می‌داند؛ بدین معنا که همه افراد جامعه (خواه دولت، متخصصان یا مردم) برای دستیابی بدان باید پی‌گیرانه و درگیرانه (با توجه به محدودیت‌ها و موانع) و فعال (با توجه به مسئولیت‌های حرفه‌ای و تعهدات اخلاقی) عمل کنند. او بر این باور است که این «پیگرد» در چارچوب‌های مفهومی «تربیت رسمی» یا تربیت مدرسه‌ای و خیر جامعه یا منفعت عمومی و نه خیر و منفعت اشخاص یا گروه‌های خاص دنبال می‌شود. برای رید این چارچوب مفهومی بسیار اهمیت دارند. در این مقاله سعی شده است تا با بررسی کتاب‌ها، مقالات و نظرات رید،

fuman47@gmail.com

۱. هیأت علمی گروه علوم تربیتی دانشگاه بوعلی سینا. همدان. آدرس الکترونیکی

2. 'Curriculum As Plan'

3. 'Curriculum As Personal Experience'

4. 'Curriculum As Cultural Reproduction'

5. 'Curriculum As Practical Art'

6. Pursuit

7. Pursue

تأکیدات اساسی وی در خصوص برنامه درسی و مهم‌تر از همه طبقه‌بندی او از دیدگاه‌های برنامه درسی مورد بررسی قرار گیرد.

خاستگاه نظریه رید

رید با تأسی از دیدگاه گائیر^۱ (۱۹۶۳) و وایکرز^۲ (۱۹۶۵) مسائل برنامه درسی را در زمره طبقه وسیع‌تر «مسائل عملی نامعین» که متضمن ملاحظات مصلحت‌اندیشانه معنوی و اخلاقی هستند، قلمداد نموده است. (شورت به نقل از مهرمحمدی و همکاران، ۱۳۸۸). او با تأسی از نظریه‌پردازان رادیکال ایده یا مفهوم برنامه درسی «همگانی^۳» یا «جهانی^۴» و «لیبرال» یا «آزادی‌بخش^۵» و با تأسی از شوآب، عمل فکورانه^۶ و مبتنی بر شور و بررسی را مبنای نظریه برنامه درسی خود قرار داده است.

تأکیدات اصلی دیدگاه رید

از دیدگاه رید، «تربیت آزادی‌بخش جهانی» هدفی است که همه برنامه ریزان درسی باید جهت تحقق آن تلاش کنند. برنامه درسی از نظر وی دارای ماهیت دو وجهی «نهادی^۷» و «عملی^۸» است. به دلیل ماهیت عملی‌اش، فلسفه اخلاقی باید در همه فعالیت‌های برنامه درسی حاکم باشد، برنامه درسی یک موضوع اخلاقی-عملی است. از نظر رید برنامه درسی چیزی نیست که فقط در اختیار افراد خاص و نخبگان باشد، بلکه حوزه‌ای است که متعلق به تمام بخش‌های جامعه است چرا که همه شهروندان در تعیین و بررسی این که چه چیزی باید در مدارس تدریس شود، سهم دارند و می‌توانند به بهبود برنامه درسی کمک کنند، لذا برنامه‌ریزی درسی یک کار صرفاً تئوریک نیست که توسط نخبگان دانشگاهی انجام شود، بلکه یک کار جمعی و مشارکتی است. بر این اساس او درصدد تحقق آن نوع برنامه درسی است که بر اساس درک مشترک، عمومی و همگانی به وجود آمده باشد (رید، ۲۰۰۶). رید فلسفه اخلاق را با برنامه‌ریزی درسی در هم می‌آمیزد، و معتقد است برخلاف روش نظام‌گرا (سیستم‌تیک) که تمایز زیادی بین واقعیت‌ها و ارزش‌ها قائل است، رویکرد فکورانه دارای بار ارزشی است. از دیدگاه رید توجه به وجه مادی و غیر ارزشی برنامه درسی زمینه را برای ترویج گرایش‌های رویه‌ای و فنی شدن فراهم می‌سازد؛ و توجه به نیازهای اخلاقی و معنوی فرد و جامعه منجر به ایجاد و ترویج گرایش‌های عملی می‌شود (آل‌حسینی و مهرمحمدی، ۱۳۹۰) که مبتنی بر نهاد، سنت و شخصیت است.

او معتقد است عمل فکورانه باید جایگزین بحث و جدل^۹ شود. او بین عمل فکورانه و بحث تمایز قائل می‌شود. به‌زعم وی هدف عمل فکورانه پیدا کردن راه حل خلاقانه برای مسائل عملی برنامه درسی است، در حالی که هدف بحث چیرگی و پیروزی بر طرف مقابل و ساکت‌سازی وی است که این خود ارمغان حاکمیت یک سنت و غفلت از سنت‌های رقیب است. از منظر رید عمل فکورانه به برنامه درسی حیات می‌بخشد، ولی بحث به حیات برنامه درسی خاتمه می‌بخشد (رید، ۱۹۹۹).

از منظر رید، هیچ برنامه درسی فارغ از اخلاق، ارزش و سیاست وجود ندارد. در برنامه درسی باید جستجوی عدالت و کمال طلبی به‌طور ذاتی با ارزش تلقی شوند. در برنامه درسی باید تربیت لیبرال یعنی تربیتی که به فرد استعداد عمل آگاهانه

1. Gair
2. Waykers
3. Universal
4. Global
5. Emancipatory
۶. Deliberation
7. Institutional
8. Practical
۹. Debate

می‌بخشد، او را به قضاوت مستقل دعوت می‌کند، و ماهیت انسان‌گرایانه دارد، محترم شمرده شود (رید، ۱۹۸۷). او معتقد است که محققان و فعالان برنامه درسی باید با علوم انسانی مثل رتوریک^۱ یا هنر سخنوری و استدلال با هدف اقناع و اخلاق آشنا شوند. چون به باور وی برنامه درسی به دلیل ماهیت مسائل عملی‌اش با علوم انسانی مثل رتوریک و اخلاق سازگارتر از علوم فنی و رفتارگرا است. رید برنامه درسی را با علم سیاست مقایسه می‌کند، و بیان می‌کند که هر دو رشته عملی هستند، و در یک فضای عدم قطعیت فعالیت می‌کنند. او معتقد است که مسایل برنامه درسی ماهیت نامعین و مبهم دارند (نال، ۲۰۱۱).

طبقه‌بندی رید از نظریه‌های برنامه درسی

رید (۲۰۰۶) نظریه‌های برنامه درسی را به چهار طبقه تحت عنوان نظام‌گرا یا عملیاتی به نمایندگی تایلر^۲، وجودگرا به نمایندگی پینار^۳، رادیکال یا طرفدار اصلاحات بنیادی به نمایندگی اپل^۴، و فکورانه به نمایندگی شواب^۵ تقسیم نموده است؛ و از رویکرد فکورانه به عنوان یک بدیل در کنار سه رویکرد دیگر بحث، و از آن دفاع کرده است. در زیر این رویکردها به اختصار مورد بررسی قرار می‌گیرد.

رویکرد نظام‌گرا یا عملیاتی: خاستگاه اولیه این رویکرد به جنبش مدیریت علمی تیلور^۶ بازمی‌گردد. در این رویکرد بر دانش پیشینی، روش تحقیق علمی و دانش عینی تأکید می‌شود. تعلیم و تربیت ماهیت تجاری دارد و هدف، تربیت افرادی است که بتوانند در دنیای تجارت به رقابت بپردازند. مدارس کارخانه و دانش‌آموزان به عنوان ماده خام تلقی می‌شوند، و رسالت معلمان شکل دادن مواد خام است، و مدیران مدارس کسانی هستند که درصدد افزایش کارایی هستند. نمونه‌هایی از این سنت، سنت استانداردسازی برنامه درسی باگلی^۷ و برنامه "هیچ کودکی نباید جا بماند"^۸ بدین معنا که نباید از یادگیری و تحصیل باز بماند است، و از چهره‌های پیشگام و اصلی این رویکرد در برنامه‌ریزی درسی می‌توان از بابت^۹، تایلر و چارترز^{۱۰} نام برد.

رویکرد وجودگرا: بر اساس این رویکرد برنامه درسی به عنوان یک تجربه شخصی تلقی می‌شود، به جای تأکید بر سیستم و اقتدار مقامات برنامه درسی، بر تجربه شخصی، فرایند شخصی ساخت معنا تأکید می‌شود. خواست فردی، آزادی و انتخاب آزاد از مفاهیم کلیدی این نظریه به شمار می‌روند. از چهره‌های اصلی این رویکرد می‌توان از ماکسین گرین^{۱۱} و الفی کوهن^{۱۲} نام برد. کوهن در یک عبارت بیان داشته است اگر بچه‌ها در طول دوران زندگی، از فرصت انتخاب و آزادی محروم باشند، هرچه که برای او اتفاق بیفتد متولیان او باید پاسخگو باشند. مدارس مونته‌سوری^{۱۳}، مدرسه والدورف و مدرسه رجیو امیلیا^{۱۴} نمونه‌هایی از مدارس بر اساس این رویکرد به شمار می‌روند.

رویکرد رادیکال یا طرفدار اصلاحات بنیادی: برنامه درسی را دارای ماهیت ذاتاً سیاسی می‌داند، و بر این باور است بین سیاست و برنامه درسی پیوند ناگسستنی وجود دارد. اگر در رویکرد سیستمی بر کارایی و در رویکرد وجودگرا بر انتخاب

1. Rhetoric
2. Tyler
3. Pinar
4. Apple
5. Schwab
6. Taylor
- v. William Bagley
8. No Child Left Behind
9. Bobbitt
10. Charters
11. Makine Greene
12. Alfie Kohn
13. Montessori
14. Regio Emilia & Waldorf School

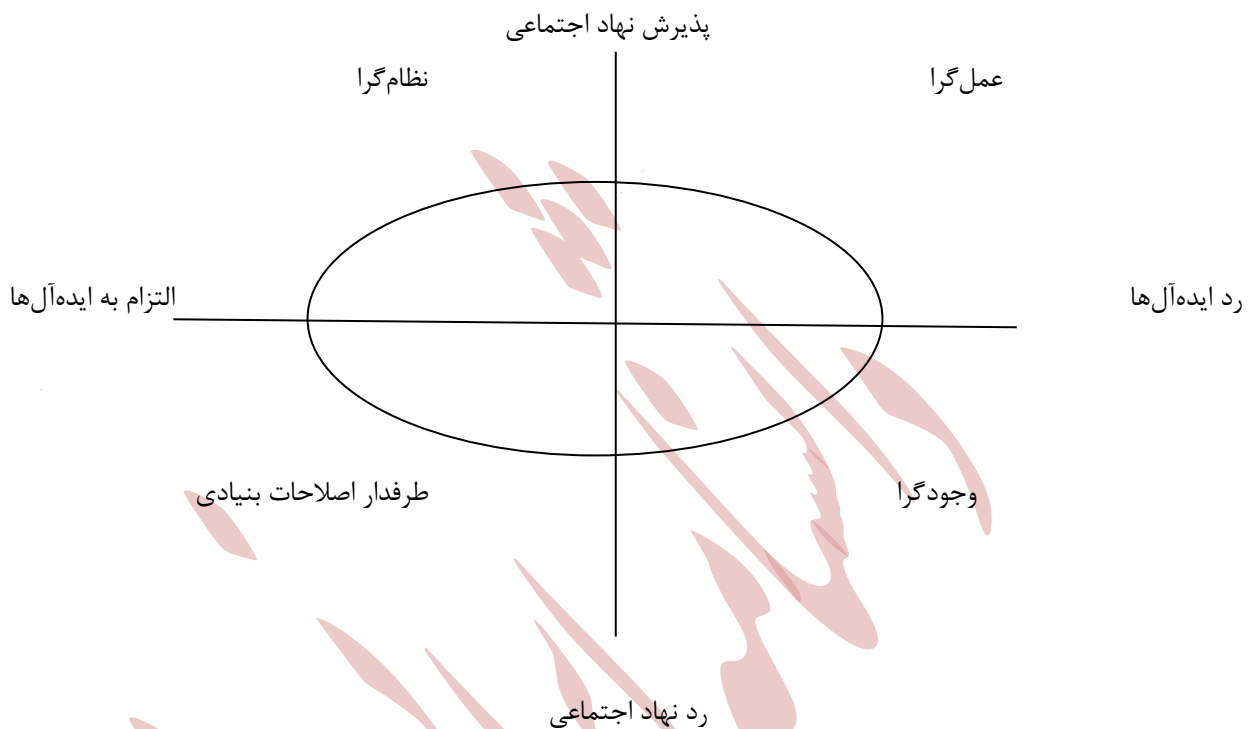

شخصی تأکید می‌شود؛ در این رویکرد بر مقاومت، تحول، انقلاب و بینش سیاسی تأکید می‌شود، و رفاه عمومی مورد توجه است. در این رویکرد برابری، توجه به اقلیت‌ها، اجتناب از ستم فرهنگی دارای اهمیت ویژه است. از چهره‌های اصلی آن می‌توان به مایکل اپل، فریره^۱، هارولد راگ^۲، و جرج کونتز^۳ اشاره نمود (رید، ۲۰۰۶).

رویکرد فکورانه: پیشگام اصلی این رویکرد جوزف شوآب است؛ و از دیگر چهره‌های این رویکرد می‌توان به خود رید، وست بری^۴ و مک‌کوین^۵ اشاره کرد. این رویکرد با دو نکته محوری مواجه است. چه چیز باید در برنامه درسی گنجانده شود، و چه چیز باید از آن حذف شود. از منظر رید رویارویی با این دو نکته مستلزم *عمل فکورانه* است. به‌زعم وی عمل فکورانه یک فرایند ذهنی ماهرانه و اجتماعی است که از طریق آن افراد به‌صورت انفرادی و جمعی تلاش می‌کنند تا ماهیت برنامه درسی را بشناسند، و چارچوب اندیشمندانه برای حل آن تدارک ببینند، و از بین چارچوب‌های پیشنهادی بهترین را مبنای عمل قرار دهند (رید به نقل از هانی^۶، ۱۹۸۹). او معتقد بود که برای حل مشکلات برنامه درسی فقط دانش نظری کافی نیست، بلکه باید به سراغ روشی رفت که به دانش نظری و عملی توأمان توجه داشته باشد، و بدون شک این دانش، دانش فکورانه است. این فرایند سبب می‌شود تا کارگزاران و عاملان برنامه درسی به عنوان انسان مورد توجه قرار گیرند. او بین دانش رویه‌ای و دانش عملی^۷ تفاوت قائل می‌شود، و معتقد است مسایل برنامه درسی از جنس عملی هستند، به‌زعم وی در دانش رویه‌ای به‌کارگیری تکنیک و فرمول خاص مورد توجه است که بر اساس آن قطعیت، محور فعالیت کارگزاران را شکل می‌دهد. اما در رویکرد عملی عدم قطعیت و عدم تعیین مورد تأکید است که با ماهیت مسایل برنامه درسی سازگارتر است. بر اساس این رویکرد در برنامه درسی باید همه افراد ذینفع شامل معلمان، دانش‌آموزان، برنامه‌ریزان، مدیران، صاحبان مشاغل، مشاوران حرفه‌ای حضور داشته باشند. این رویکرد از هر نوع افراط‌گرایی اجتناب می‌ورزد. در این دیدگاه برنامه درسی ماهیت اجتماعی، اخلاقی و عملی دارد، و باید هنرهای لیبرال در آن مورد تأکید قرار گیرند (رید، ۲۰۰۶).

نال (۲۰۱۱) در بازنگری نظریه‌ها، نظریه عمل‌گرایی را به طبقه‌بندی رید افزوده است. در این رویکرد، برنامه درسی فرایندمحور مورد توجه است. از اهداف غایی و ایده‌آل‌های گسترده سخن به عمل نمی‌آید. بر موقعیت خاص تأکید می‌شود. نیازهای آنی جامعه و دانش‌آموزان محور فعالیت برنامه‌ریزان را تشکیل می‌دهد. پاسخ‌های قطعی و کلیشه‌ای فاقد ارزش‌اند. برنامه درسی بر ایجاد موقعیت‌های گوناگون تمرکز دارد. اندیشیدن به شقوق مختلف برنامه درسی مسأله‌محور، کاربردی، تجربی، زمینه‌ای، و تغییر و انعطاف‌پذیری نسبی، از اصول اساسی برنامه درسی این رویکرد به شمار می‌روند. از چهره‌های اصلی آن می‌توان به پیرس^۸، جیمز^۹، والدو امرسون^{۱۰}، مید^{۱۱} و دیویی^{۱۲} و رورتی^{۱۳} اشاره کرد. شکل بازنگری شده نظریه‌های برنامه درسی مبتنی بر دیدگاه رید توسط (نال، ۲۰۱۱) در نمودار زیر ارائه شده است:

1. Fereire
2. Harold Rugg
3. George Counts
4. Ian West Burry
5. Mckeon
۶. Hanney
- v. Procedural And Practical
8. Peirce
9. James
10. Ralph Waldo Emerson
11. Mead
12. Dewey
13. Rorty

برگرفته از نال، (۲۰۱۱)

وی برای توصیف این دیدگاه‌ها شکلی ترسیم می‌کند که از یک هسته و دو محور عمودی و افقی ترسیم شده است. هسته معرف رویکرد فکورانه، دو محور عمودی معرف ماهیت نهادی، و محور افقی معرف ماهیت عملی برنامه درسی است. بالای محور عمودی معرف پذیرش نهاد اجتماعی و عدم نیاز به تغییر نهاد اجتماعی، و پایین محور عمودی معرف رد نهاد اجتماعی و نیاز شدید به تغییر نهاد اجتماعی از طریق برنامه درسی است. سمت راست محور افقی بر مفاهیمی چون دانش و تجربه شخصی، کاربست، مدارس خاص، رد ایده‌آل‌ها و دانش ذهنی متمرکز است، و سمت چپ محور افقی معرف فعالیت نظری و التزام به ایده‌آل‌ها، دانش عینی و تجارب و دانش پیشینی است. این شکل از چهار ربع تشکیل شده است. ربع بالای سمت راست معرف رویکرد عمل‌گرا، ربع پایین سمت راست معرف رویکرد وجودگرا، ربع بالای سمت چپ معرف رویکرد نظام‌گرا (سیستماتیک) و ربع پایین سمت چپ معرف طرفدار اصلاحات بنیادی است، و هسته و میانگین این رویکردها تحت عنوان رویکرد فکورانه معرفی شده است.

جمع‌بندی

با توجه به مباحث مطرح شده می‌توان گفت برنامه درسی از دیدگاه رید یک موضوع عملی، اخلاقی و همگانی است. به‌زعم وی بین دانش رویه‌ای و دانش عملی تمایز وجود دارد، و مسایل برنامه درسی رویه‌ای نیستند. مسایل برنامه درسی ماهیت نامعین، مبهم و فازی دارند. در برنامه درسی باید دانش انسان‌گرایانه مورد توجه باشد. در برنامه درسی باید دانش نظری و دانش عملی به یک اندازه با ارزش تلقی شوند. به‌زعم وی مفاهیم کل‌گرای و استقلال در قلب تعلیم و تربیت آزاد جای دارند. کل‌گرایی به

معنی پیوند بین تفکر و عمل است، و استقلال هم به بی‌نظیر بودن تفکر افراد، استکمال منش شخصی، تربیت هنری و تمایل به ترغیب شادمانی و خوشبختی و سازگاری با تغییرات زمینه‌ای و فرهنگی اشاره دارد. بر این اساس، رید رویکرد مبتنی بر شور و بررسی و فکورانه را مناسب‌ترین رویکرد برای حل مسائل برنامه درسی تلقی می‌کند. از منظر رید، باید استدلال عملی، تعامل بین هدف و وسیله، تعامل و هماهنگی بین نیازهای سیستم و نیازهای شخصی در برنامه درسی مورد توجه قرار گیرد.

منابع

آل حسینی، فرشته؛ مهرمحمدی، محمود (۱۳۹۰). تحول فهم نهادی برنامه درسی: از عملیاتی به عملی. *مطالعات برنامه درسی*، ۶(۲): ۲۹-۵۸.

مهرمحمدی، محمود و همکاران (۱۳۸۸). *برنامه درسی: نظرها، رویکردها و چشم‌اندازها*، تهران: سمت.

شورت، ادموند، سی (۱۳۸۸). *روش‌شناسی مطالعات برنامه درسی*. محمود مهرمحمدی و همکاران (مترجمان). تهران: سمت.

یوسف زاده، محمد رضا و همکاران (۱۳۹۲). *درآمدی بر نظریه‌های اندیشمندان حوزه برنامه درسی*، همدان: انتشارات دانشگاه بوعلی.

- Hanney, L. M. (1989). Deliberative Curriculum Theory: A call for action, *McGill Journal of Education*, 24(2): 187-202.
- Null, W. (2011). *Curriculum: From Theory to Practice*. USA: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Reid, W (1978). *Thinking about the Curriculum. The Nature and Treatment of Curriculum Problems*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Reid, W. A. (1980). Democracy, Perfectability and the Battle of the Books: Thoughts on the Conception of Liberal Education in the Writings of Schwab. *Curriculum inquiry*, 10(3): 249-63.
- Reid, W. A. (1997). Principle and Pragmatism in English Curriculum Making 1868-1918. *Journal of Curriculum studies*, 29(6): 667-82.
- Reid, W. A. (1999) *Curriculum as Institution and Practice: Essays in The Deliberative Tradition*, Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Reid, W. A.; Null J. W. (Ed. with and Intro. And Postscript) (2006) *The Pursuit of Curriculum: Schooling and the Public Interest*. Greenwich, CT: IAP-Information Age Publishing. (Original Work Published 1994).